

Nehéz megmagyarázni nekik, hogy másképpen, emberibb módon is lehet élni. Az emberibb életmódhoz azonban fokozottabb állami és társadalmi segítségre lenne szükség. Vannak közöttük olyanok, akiknek minden nevelés, beszéd hiábavaló. Vannak közöttük megbízhatatlanok, akik hozzányúlnak a máséhoz, és nem szeretnek dolgozni. De szabad általánosítani? Kérdés: csak ők tehetnek arról, hogy olyanok, amilyenek? A szociális segélyek, ingyenes étkeztetés stb. sokakat arra ösztönöz, hogy teljes mértékben az állam segítségére támaszkodjanak. Egyetlen cigányt sem ítélt el még a bíróság azért, mert nem dolgozik, közveszélyes munkakerülő. Úgy gondoljuk, a törvényt velük szemben is ugyanúgy kell alkalmazni ilyen esetben, mint más állampolgárookra. Az üzemeknek az állami és társadalmi szervek nagyobb segítséget kell nyújtásnak. Nem írni kell a cigánykérdésről, hosszú és meghatározó újságcikkeket, könyveket. Elő kell segíteni a megoldást, ha kell, a törvény szigorával; ha kell, a maximális segítségadással, hiszen erre is vannak törvényeink, csupán alkalmazni kell őket — vállalva a felelősséget segíteni akarással, emberszeretettel. A községi tanács a maga gyenge lehetőségeivel nem tud megbirkózni ezzel a nagy feladattal.

A megoldásra már több alkalommal végeztünk felmérést. Hol van azonban a lehetőség, s milyen nehéz az út a felméréstől a megoldásig? Több szervtől kaptunk már tanácsot, azzal el is vagyunk látva, de amikor a megvalósításra kerülne a sor, mindig vereséget szenvedünk. Hogy ez a mi gyengeségünk is? A kudarc felelősségét nem akarjuk másokra áthárítani, de amikor úgy érezzük, hogy a minden oldalról ígért segítség helyett csak állandóan ledönthetetlen falba ütközünk, akkor nehéz a munkát tovább folytatni, harcolni. Ez a harc pedig emberek százáért folyik.

A végrehajtó bizottság megtárgyalta a cigánylakosság kommunális és szociális helyzetét, és megállapította, hogy semmi előrehaladás nem történt az elmúlt időszak alatt. Ezért — figyelembe véve a jelenlegi anyagi lehetőséget — újlag felterjesztéssel él a szegedi járási tanács végrehajtó bizottsága építési és közlekedési csoportjához, hogy a cigánylakosok helyzetének ideiglenes megjavítása érdekében engedélyezze a telep áttelepítését alkalmasabb helyre. Ez a megoldás azért szükséges, mert a jelenlegi helyen villanyt, ivóvizet nem lehet biztosítani, ugyanakkor a talajvíz minden évben több kunyhót megrongál, összedönt, amely a cigánylakosoknak minden évben anyagi megterhelést jelent.

MÉSZÁROS GYÖRGY

CIGÁNY NÉPKÖLTÉSZET*

A cigány nyelvű népköltészet nem ismert a magyar olvasók előtt. Ezt a hiányt kísérlem meg pótolni és ízelítőt adni a cigány nyelvű népköltészet remekeiből. A fordítások igyekeztem hűen visszaadni az eredeti szöveget, követtem egyszerűségét, néhol homályát is.

A szövegek dallama túlnőtt a primitív ének sírással és üvöltéssel rokon, megmegisméltető mozgásritmusán. Sok népdalukban találunk rímpótló réját. Jellemző továbbá a kolorális figuráció, az egy szótagra eső több énekhang megszólaltatása, a melizma. Különösen panaszkodó, sirató énekeikben.

„Jaj mätilem, mätilem” c. népdal két variációját közlöm (dallama ugyanaz). Amíg az egyikben a régi elemek (ló stb.) dominálnak, addig a másokban a hagyományozott forma újszerű tartalmat kap. Vagyis a dallamok sokszor megmaradnak, de a tartalom az új, változó érzésvilágot tükrözi. Ennek megfigyelése céljából közöltem ugyancsak két variációban az „Avel o poštäsi” c. cigány népdalt is. Az egyikben mint régi elem ott sötétlik félelmetesen a megyeháza, a másokban a megőrzött bánat mellett, ezt a sötét tónust fényes eszpresszó váltja fel.

Külön szeretném felhívni az olvasó figyelmét a Sode lulud'e andi bär, „Mennyi virág van a kertben” c. népdalra. Tévedés lenne azt hinni, hogy a második versszak második sora „elnehezül szívem utánad” — a fordító fordítása. Ugyanis szó szerinti fordítása az eredetinek: ... Phäroj muro di andä.

* [A szerző az egri Dobó István Vármúzeum munkatársa, ciganista.]

A most napvilágot látott anyagban nemcsak hazai, hanem külföldi anyagot is bemutatok. Kuriózusmódon közlöm a „Khasajlas le Ibol'” cigány népdal tótkomlói és adácsi változatát. Mind a két népdalnak azonos a dallama, nyilván igen régi melódia, de területi, sőt törzsi egységekre bomlott cigányság az adott környezetben kialakult egyéni és mai érzelmeit tükrözi.

A „Pusadine Mama” című népdal 1944-ben a ravensbrücki internálótáborban született és maradt fenn.

A „Märku muro šavo” hűen tükrözi a cigányság alapállását a munkával szemben. A fordításban levő „kell” szó az eredetiben inkább muszáj (müssen) elkerülhetetlen kényszert jelent. Dallama is fájdalmas, lemondó.

Annak szemléltetésére, hogy a magyarországi cigány népköltészet nyelvi és történeti egységen alapul a többi európai cigány népköltészet termésével, és azzal homogén egységet képez, álljon itt két angol és egy bolgár példa.

A plovdivi „Ek rom bižhaldas” és a tótkomlói „Šās jokhār jek romñi” című mese vagy inkább történet azonossága nyilvánvaló, bár az előbbit befejezetlennek érzem. A magyar változatban az éhség, a bolgárban a szükség az, amelyért a cigányszony hűségét megszegi, vállalva minden konzekvenciáját.

Közismert, hogy a cigányság saját törvényei szerint a lopás nem bűn, sőt istentől eredő joga minden cigánynak. (Az évszázados üldöztetés eredménye.) Ahhoz, hogy a cigányság ez inkább tragikus, mint érdekes asszociációját, téves logikai kapcsolását megismerjük, bemutatom az „Av te čöres muro šavo” c. népdalt.

Fordításkor a tökéletes hűsége törekedtem. Az a homály, az a csapongás, amely egy-egy versszak közötti átmenetnélküliségben megvan, a cigány lelki alkat immanens eleme. A kesergés, a bánat (Kāle gada si pe mande) hirtelen tör fel, hangokba öltözik, rendezetlenül és belőle olykor csak az indulat egy-egy hangfoszlányát foghatjuk fel.

A következő népdalokat Horváth János 26 éves tótkomlói cigánytól jegyeztem és fordítottam le:

SODE LULUD'E ANDI BĀR

Mennyi virág van a kertben
Mind Marikának az ölébe!
Ale ni csi ni csi ni csi¹
Szeretnék neked mesélni.

Hozzám ha hű, ha hűtlen vagy
Elnehezül szívem utánad.
Ale ni csi ni csi ni csi,
Szeretnék neked mesélni.

Mert jobban bódít ő engem,
Mint minden virág a kertben.
Ale ni csi ni csi ni csi,
Szeretnék neked mesélni.

KODE PHENDEM LE ROMA, LE ROMA

I.

Azt mondják a cigányok
a cigányok
vernek már a singálók²
a singálók.
Hej pedig biz nem így lenne,
ha a három testvér élne,
ha élne.

II.

Gyere Csámpás csórelni³
csórelni!
Sok pénznek kell most lenni
most lenni.
S amit csórunk
szerencsével
elísszuk majd
duhaj kedvvel.
jó kedvvel.

¹ Ügynevezett réja. Jelentés nélkül, ritmikus. állandóan, refrénszerűen ismétlődő felkiáltás.

² (magyar átírásban) csendőr.

³ (magyar átírásban) lopni.

TRAJ'LEM ANDI BĀRI MĀT'ILEM, MĀT'ILEM LUMA

I.

Éltem a nagy világban
mezítláb, fedetlenül,
hej, be árván vagyok most
szegényen, egyedül.
Nem baj apám nem baj,
meg fogod még bänni,
ha majd megöregszel
vissza fogom adni.

Hej fiúk, cigányok!
mit tudok csinálni,
e széles világban
mit lehet csinálni?

II.

Mikor anyám meghalt
Nyolcéves sem voltam,

Más ajtója előtt
Hej, be sokat sírtam.

I.

Részeg lettem, részeg,
az árokba estem.
Mélyvizű árokba,
Végy ki anyám engem.

Nem vehetlek fiam,
nem vehetlek téged,
bárhogy is szeretlek.

II.

Elébe, elébe,
a deres elébe!
aki majd reálel
pénzt adok cserébe.
Adok én öt százat,
(hej), kereken öt százat
egész éjjel igyanak
a fiúk, a cigányok.

III.

Engedelmet kérek!
Megadatott, kérjed!
Csináld, mit szeretnél!
Hej, elmegyek jó anyám
keresni országot,
ahol nem ismernek
a magyarok,⁴ cigányok.

A következő népdalokat Pusomai Aladárné szül. Csiki Hermina közlése alapján
jegyeztem le. 59 éves, Andornaktálya-felsőn lakik.

O BĀNATO SOVJĀREL MAN

I.

Elaltat a bánat
a harmat felébreszt.
Ébredj te is gazdám!
lovat hoztam néked.

Hű fiam szerezte
Mostan szerszámozza,
mert én majd ostorral
végig verek rajta.

II.

Nézzél vissza fiam
Követnek e téged!

Üldöznek, üldöznek
El akarnak fogni,
De hű asszonyom
hej, azt nem engedi.

⁴ Az eredetiben „gažo” „nem cigány”. Hazánkban a nem cigányokat „magyaroknak” hívják.

AVEL O VONATO

Robog már a vonat
hallom kattogását,
talán vele jön meg
az én jó anyácskám.

De nem jött meg, nem jött
a tízes vonattal,
bilincsbe verhették
hátraacsavart karral.

Elemésztí anyám
az én árva éltem,
sem apám sem anyám
csak a jó istenem.

De üzent jó anyácskám
egy árva levéllel,
hogy ne fájdítsam érte
az én sötét lelkem.

Jöjj velem anyácskám!
által a nagy Dunán,
hisz nélküled éhezünk,
ki néz majd le miránk?

KUK 'KA ZELENO VĚŠ

Ott a zöld erdőben
cigányok tanyáznak
karcsú asszonyaik
bogrács körül állnak

Egy van, egy közöttük,
ő biz a legszebbik
el is sózza rendre
az ebédet, reggelit.

Hej, fiúk, cigányok!
Tudjátok e okát?
Gondolata mindig
csak utánnatok jár.

A következő cigány népdalt Adácson jegyeztem le. A „Jaj de māt'ilem, māt'ilem” című Raffael Jolán közlése, a „Phendem tuke gāži” címűt Vidák Jánosné közlése alapján fordítottam magyarra.

“ JAJ DE MĀT'ILEM, MĀT'ILEM

Részeg lettem részeg,
az árokba estem
mélyvizű árokba,
végy ki anyám engem!

Kivennélek fiam
a mélységből téged
veszedelem van ott,
utánnad eshetem.

Hej, fiúk, cigányok!
ne vessetek meg érte!
hűtlen leány miatt
jutott ő a mélybe.

PHENDEM TUKE GĀŽI

I.

Mondtam neked leány
ne járj én utánnam!
mert ha utánnam jársz
könnyen póruljárhatsz.

Mondtam neked leány
ne járj a korcsmába
gondolj gyermekedre
ne járj a korcsmába

II.

Fújja a szél fújja
a rongyos ruhámat
inkább tépje ingem
mint a családomat.

Mondtam neked leány
ne járd én utánam!
mert ha utánam jársz
könnyen póruljársz.

Ráfizettem én már
két keserves évvel
a hűtlenségedre,
menj el menj el szépen.

A következő két népdalt Gyöngyösön gyűjtöttem. Két ugyanazon melódia, de két, egymástól teljesen elütő tartalom.

HEJ, AVEL O POŠTĀŠI

(Balog Margit közlése alapján fordítottam.)

I.

Táviratot hoz a postás
az áll abban benne
megölették Pistát,
mi más is lehetne.
Feje körül sok-sok virág
lábánál fénylőn égő gyertyák

II.

Ha vörös bort iszom
én is bajt csinálók
felröppen jó kedvem
ha fehérét kortyolok.

III.

Megyeháza előtt
vörös tulipánok
tépd le őket testvér
... árva virágok!
Mert ha nem szakítod
hej, ki is szakítja?

Letépem, letépem
a száráról őket
és minden órában
várlak vissza téged.

AVEL I POŠTĀŠI

(Farkas Magdolna közlése alapján fordítottam.)

I.

Táviratot hoz a postás
az áll abban benne,
meghalt jó anyácskám
ki van már terítve.

Testvérem is üzent
egy árva levéllel
megkönnyebbíteni
fájó keservem.

II.

Adj békét testvérem,
engedj most mulatni!
így akarom bánatom
el-elfelejteni.

Bocsánatot kérek
tőletek cigányok,
— igaz testvéreim —
veletek mulatok.

III.

...
Fekete éjszaka
fényes eszpresszóba
így csináltam kedvet,
hogy kínzó bánatom
elfelejthessem.

AV TE ČORES MURO ŠĀVO!

(Csiki Hermina Andornaktálya-felső.)

Gyere csórni⁵ fiam
Az éj közeleg már!
Aki szegény alszik,
Aki gazdag kocsmáz.

Megyek édesapám
Jól vigyázz magadra!
Gólya ül kéményen
Az az urak háza.

PUSADINE MAMA

(Lakatos Ilona Gyöngyös)

I.

Megszúrtak bal vállamon
folyik apám véred,
itt ölnek, fálnak fel
urak, idegenek.
Gyűlölnek, megvetnek
ebben a világban,
hol lehet majd élnem
hol lehet majd élnem
anyácskám, istenem?

II.

Üzd ki anyám, üzd ki!
csikóim világba
(Óvja őket isten.)
De hol találok meg én
nyugalmam és békém?

KHASAJLAS E GIZA

(Vidák Jánosné Adács.)

I.

Elveszett Giza, a párom
sehosem találok.
Virágok közt, — istenem —
végül reáleltem.
Ottan fészülködik
magát keni, feni,
a huligánokat
akarja szeretni.

II.

Jön már a komám is
(Áldja meg Mária)
Lába után néki
Nyílik az orgona.
Hej engemet pedig
a bánat elemészt
oda vetnek engem
ahol a nap nem kél⁶

KHASAJLAS LE IBOL'

(Horváth János Tótkomlós.)

Elveszett Iboly, a párom
Három napja keresem,
de sehosem találok.
Schol nem találok.
Reáleltem végül
a zöldelő réten,
amint fészülködött
tette magát szépen.
Kente, fente magát

⁵ Čorel (átírásban: csórel) „lopni”.

⁶ Csak a következményt mondja el. Az előzményt, amiért oda fogják vetni, ahol a nap nem kél — nem.

Felesége elhagyta, a leszámolás következménye pedig súlyos börtönévek.

tetszeni akar majd
a cigány legényeknek
a pesti fiúknak.

II.

Nem is szép az Iboly
csak beszéde cifra

szokása, ringása
csak beszéde cifra.
Belelövök Iboly
egyenest szívedbe
szívedbe egyenest
a fekete lelkedbe.
Bocsássátok meg majd
mert ha engem nem is,
de nézné a rajkókat.

MĀRKU MURO ŠĀVO

(Csiki Hermina, Andornaktálya-felső.)

Marku muro šavo le pe tute sāma! mange si te žav vađ kamav vađ ni či.
Márku édes fiam vigyázzál magadra! dolgozni kell mennem ha akarok ha nem.
Beteg az én anyám sok az apró gyerek, sok az apró gyerek kenyeret keresek.

CIGÁNY DAL ÉSZAK-ANGLIÁBÓL

Can you rokra Romany?
Can you play the bos?
Can you dzal andre the staripen?
Can you cin the kost?

(Tudsz cigányul beszélni?
tudsz hegedűn játszani?
tudsz menni a börtönbe is?
Tudsz ott fát is hasogatni?)

CIGÁNY DAL WALESBŐL

Kai šanas ke- rives?
pre o paani!
So thildan?
Thildom kushi matše.
Bare eks?
Awa.

Hol voltál te máma?
— A tengeren.
Mit fogtál meg?
— Szép halakat fogtam.
Nagyokat?
— Oh, igen!

SAS JOKHĀR JEK ROMŃI

(Krajczár Mária, Tótkomlós.)

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy cigányasszony. Nagyon sok gyereke volt, férje beteg, nem tudott dolgozni. Nagyon éheztek. Elment hát a faluba kéregetni. Az éhségtől alig tudott járni. Amikor egy gazdag gázsónak⁷ a házához ért, bement és kenyeret kért. A gázsó azt mondta neki: — adok sok kenyeret és húst, de csak akkor, ha lefekszel velem.

⁷ Gazo (átírásban: gázsó) nem cigányt, magyart jelent.

A cigányasszony sírni kezdett. Magában sok gyerekére, beteg urára gondolt.

Háromszor volt vele a gázsó. Ezután adott neki kenyeret és húst.

Sírva ment hazafelé a cigányasszony. Otthon az mondotta az urának:

— Itt az ennivaló, de úgy egyétek, hogy háromszor voltam egy gazdag gázsóval érte.

Az ura felugrott a földről, elkezdte verni. Amikor már nem mozdult, levágta haját.⁸

Ezután mindannyian jóllaktak.

Másnap hajnalban felkelt a cigányasszony, megcsókolta gyermekeit, kiment a szakadékhöz, és levetette magát a mélybe. Következő nap meghalt az ura is. A gyerekek pedig szétszéledtek a nagy világba.

CIGÁNY NÉPMESE PLOVDIVBÓL

(Adatközlő: Fatima Romanova, Donald Kenrick Prof. gyűjtése.)

Ek rom bičhaldas pe romna phuseske soske na sine les phus le davarengé.

Elküldte a cigány asszonyát szalmaért, mert nem volt mit adni a lovaknak. Az asszony fogta zsákját, és elment az egyik közeli bolgár birtokra szalmát kérni.

A bolgár meghallgatta, majd azt mondta neki:

— Menj a pelyvásba, töltsd meg zsákodat színültig szalmával.

A cigányasszony bement, és elkezdte tölteni zsákját. S akkor a bolgár úr utánament, elkapta őt, és leteperte a szalmára.

Sírva ment hazáig a cigányasszony. Amikor hazaért, azt mondta urának, miközben felhúzta szoknyáját:

— Vettek a tiedből ott, ahol a szalmát adták nekem.

⁸ Hűtlenségért régen az orrukkal, ma már csak hajjukkal fizetnek a cigányasszonyok.